

YOSHLAR TADBIRKORLIGI FAOLIYATINI BOSHQARISHNING NAZARIY-METODOLOGIK JIHATLARI

Gulomqodirova Ma'mura Saydumarxon qizi

Qo'qon universiteti doktranti

ORCID: 0009-0001-8174-9173

E-mail: mamurakokanduniversity@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2191662>

Annotatsiya. Ushbu tezisda yoshlar tadbirkorligi faoliyatini boshqarishning nazariy-metodologik asoslari tadqiq etiladi. Tadbirkorlik nazariyalarining evolyutsiyasi hamda xorijiy, MDH va o'zbek olimlarining qarashlari negizida yoshlar tadbirkorligini boshqarishning mohiyati, o'ziga xos xususiyatlari va metodologik yondashuvlari asoslab beriladi. Boshqaruvning innovatsion, moslashuvchan, raqamli va inson kapitaliga yo'naltirilgan tamoyillari tizimli tarzda umumlashtiriladi hamda muallif nuqtayi nazari bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: yoshlar tadbirkorligi, tadbirkorlik boshqaruvi, innovatsion boshqaruv, moslashuvchan boshqaruv, inson kapitali, risklarni boshqarish, raqamli iqtisodiyot, metodologik yondashuv.

Zamonaviy iqtisodiyotda yoshlar tadbirkorligi tez rivojlanayotgan, istiqbolli sohalaridan biriga aylangan. Bu faqat yangi biznes g'oyalarini amalga oshirish emas, balki yoshlarning ixtiroi, tashabbuskorlik ruhi, xavflarni oqilona baholash qobiliyati hamda bozordagi yangi imkoniyatlarni tez topish ko'nikmasi bilan ham bog'liq. Bozor munosabatlarining rivojlanishi bilan birga, yoshlarning tadbirkorlikdagi ishtiroki iqtisodiy o'sish, bandlikni oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish va raqobat muhitini mustahkamlash jihatlari uchun ham ahamiyatli ahamiyat kasb etmoqda. Biroq, ularning potentsialidan to'liq foydalanish nafaqat moliyaviy yordam yoki institutsional qo'llab-quvvatlash orqali amalga oshiriladi. Buning uchun ilmiy asoslangan boshqaruv yondashuvlari, zamonaviy boshqaruv vositalari hamda mexanizmlarini joriy etish zarur. Shu sababli ham yoshlar tadbirkorligini boshqarishning nazariy asoslari, metodologiyasi, mavjud tadqiqotlarning tizimli tahlili hamda amaliy yechimlarni takomillashtirish — zamonaviy ilm-fanda dolzarb masala sifatida qolmoqda.

Yoshlar tadbirkorligi-ma'lum yosh guruhiga mansub shaxslarning foyda olish, o'z iqtisodiy manfaatlarini amalga oshirish hamda jamiyat oldidagi muammolarga yangi yondashuv bilan yechim topishga qaratilgan faoliyat sifatida tushuniladi. Bu faqat tadbirkorlik qilish yoki daromad olishdan hamda undan ham muhimroq-yoshlarda iqtisodiy mustaqillik, yetakchilik qonbilyati va boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirishdan iborat bo'lgan kengaytirilgan jarayondir. Shunday ekan, yoshlar tadbirkorligini alohida ilmiy o'rganish lozim bo'lgan mustaqil soha sifatida qarash maqsadga muvofiqdir.

Tadbirkorlik boshqaruvining nazariy poydevorlari iqtisodiy fan tarixida uzoq muddat rivojlanib kelgan. Birinchi marta XVIII asrda fransuz olimi R. Kantilon “tadbirkor” atamasini ilmiy aylanaga kiritdi — uni bozordagi noaniqlik va xavflar sharoitida faoliyat yurituvchi alohida iqtisodiy subyekt sifatida ta'rifladi. Bu yondashuv ayniqsa yoshlarning yangi biznes g'oyalari bilan chiqishidagi jasoratli, tashabbuskor xatti-harakatlarini tushunish uchun muhim metodologik poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Keyinchalik J. B. Sey tadbirkorning ishlab chiqarish resurslarini birlashtirishdagi ahamiyatini alohida ta'kidladi. Lekin asosiy burilish nuqtasi XX asrda J. Shumpeter tomonidan yaratildi: u tadbirkorlikni innovatsiyalar, yangilik kiritish va “ijodiy vayronagarchilik” tushunchalari bilan bog'lab, iqtisodiy rivojlanishning asosiy dvigateli sifatida ko'rdi. Shunday qilib, tadbirkor nafaqat foyda olish uchun ishlaydi, balki tizimni o'zgartiruvchi kuchga aylanadi.

P. Druker tadbirkorlikni o'zgarishlarni aniqlash, ularni iqtisodiy foydaga aylantirish va yangi qiymat yaratishga qaratilgan tizimli jarayon sifatida tushungan. U shuningdek, “maqsadlar bo'yicha boshqaruv” g'oyasini keng joriy etishga hissa qo'shdi — ya'ni tashkilotlar faoliyatini aniq natijalarga yo'naltirish tamoyilini ilgari surdi. MDH mamlakatlari hamda O'zbekiston olimlari tadbirkorlik boshqaruvini milliy iqtisodiyot rivojlanishi kontekstida o'rganishga moyillik bildirishadi. Masalan, A. V. Busygin uni iqtisodiy javobgarlik va xavf-qurbonchilik bilan bog'liq bo'lgan mustaqil faoliyat sifatida ta'riflaydi. O. S. Vixanskiy esa tadbirkorlikni uzoq muddatli strategik maqsadlarga erishishga qaratilgan jarayon deb ko'radi. Q. X. Abdurahmonov tadbirkorlikni aholini band qilish hamda inson kapitalini samarali ishlatish vositasi sifatida qaraydi. Bunga qo'shimcha ravishda, A. O'lmasov va Sh. Sh. Shodmonov tadbirkorlikni resurslarni oqilona boshqarish orqali foyda olishga intiluvchi xo'jalik shakli deb tushunadi.

Barcha ushbu fikrlar birlashib, tadbirkorlik boshqaruvining asosiy mohiyatini — maqsadga yo'naltirilganlik, inson omiliga e'tibor va resurslarni samarali taqsimlash — aks ettirishini ko'rsatadi.

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, yoshlar tadbirkorligini boshqarish an'anaviy tadbirkorlik modellaridan bir nechta jihatlari bilan farq qiladi. Bu farqlar asosan yosh tadbirkorlarning ijtimoiy-demografik xususiyatlari, cheklangan moliyaviy imkoniyatlari, amaliy tajribaning kamligi hamda yuqori darajadagi innovatsion qobiliyati bilan bog'liq. Bir tomondan, yoshlar yangi bilimlarni tez o'zlashtirish, raqamli texnologiyalardan erkin foydalanish va noaniqlik sharoitida qaror qabul qilishdagi moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Boshqa tomondan, tajriba yetishmasligi, mablag'larning cheklanganligi va tarmoq aloqalarining torligi ular uchun jiddiy to'siqlarga aylanadi. Shu sababli ham yoshlar tadbirkorligi boshqaruv faoliyati bir vaqtning o'zida katta iste'dod va imkoniyatlar, hamda aniq cheklovlar bilan bog'liq bo'lgan jarayon sifatida qaraladi. Bu esa boshqaruv yondashuvlarida innovatsionlik, moslashuvchanlik, raqamli vositalardan foydalanish, resurslarni samarali boshqarish hamda risklarni tizimli nazorat qilishni dolzarb vazifaga aylantiradi.

Yoshlar tadbirkorligini boshqarishning metodologik asoslari bir nechta ilmiy yondashuvlarning uyg'unligiga tayanadi. Tizimli yondashuv boshqaruvni o'zaro bog'langan elementlar tizimi sifatida qarashni, jarayoniy yondashuv esa rejalashtirish, tashkilotlash, rag'batlantirish va nazorat qilish kabi bosqichlarning uzluksiz oqimini aks ettirishni nazarda tutadi. Vaziyatli yondashuv esa qaror qabul qilishda iqtisodiy, ijtimoiy va atrof-muhit sharoitlariga mos ravishda moslashuvchan yondashuvni ta'minlaydi. Bu asosiy yondashuvlarni yanada rivojlantirish uchun kompetensiyaviy hamda innovatsiyaga asoslangan yondashuvlar qo'shiladi. Ularning mazmuni hamda yoshlar tadbirkorligi sohasida qo'llanilishi 1-jadvalda batafsil keltirilgan.

1-jadval

Yoshlar tadbirkorligini boshqarishning metodologik yondashuvlari

№	Yondashuv	Asosiy mohiyati	Yoshlar tadbirkorligini boshqarishda qo'llanilishi
1	Tizimli yondashuv	Boshqaruvni o'zaro bog'liq elementlar – maqsad, resurslar, jarayonlar va natija – majmui sifatida qarash.	Yosh tadbirkor biznesini yaxlit ekotizim sifatida ko'rish; barcha resurs va aloqalarni yagona tizimga bog'lash.
2	Jarayoniy yondashuv	Boshqaruvni rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiya va nazorat funksiyalarining uzluksiz ketma-ketligi sifatida talqin qilish.	Biznes g'oyadan natijaga qadar bosqichlarni izchil boshqarish; har bir funktsiyaning uzviyligini ta'minlash.
3	Vaziyatli yondashuv	Boshqaruv qarorlarini yagona qolipga solmasdan, aniq iqtisodiy vaziyat va sharoitga moslashtirish.	Bozor o'zgaruvchanligiga tezkor moslashish; noaniqlik sharoitida moslashuvchan qarorlar qabul qilish.
4	Kompetensiyaviy yondashuv	Boshqaruv samaradorligini inson kapitali – bilim, malaka va ko'nikmalar orqali baholash.	Yosh tadbirkorlarning boshqaruv kompetensiyalari, mentorlik va ta'lim orqali rivojlantirilishi.
5	Innovatsion yondashuv	Boshqaruvni yangi g'oyalar, texnologiyalar va biznes modellarini joriy etish jarayoni sifatida qarash.	Startaplar, raqamli xizmatlar va yangi biznes yechimlarini boshqaruvga tatbiq etish.

Yosh tadbirkorlarda amaliy tajriba etishmasligi boshqaruvda maslahat xizmatlari, mentorlik dasturlari hamda biznes inkubatorlarining ahamiyatini yanada oshiradi. Bu institutlar ular uchun nafaqat bilim manbai, balki tajriba, tarmoq hamda ishonchli qo'llab-quvvatlash tizimi sifatida ham xizmat qiladi. Shu bilan birga, moliyaviy hamda boshqa resurslarga cheklangan kirish ular uchun mavjud imkoniyatlarni

aniq hisob-asos bilan taqsimlash, qo‘shimcha mablag‘ manbalarini izlash va ulardan samarali foydalanishni boshqaruvning asosiy vazifalariga aylantiradi. Bunday sharoitlarda yoshlar tadbirkorligini samarali boshqarish — ochiq, integratsion va tarmoqli hamkorlikka asoslangan modelni talab qiladi. Bunda ta’lim muassasalari, davlat tashkilotlari, investorlar hamda biznes hamjamiyati yagona rivojlanish ekotizimida hamkorlik qiladi.

Muallif fikricha, yoshlar tadbirkorligi boshqaruvining samaradorligi to‘rtta asosiy omilga bog‘liq: innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, inson kapitalining uzluksiz rivojlanishi hamda cheklangan resurslardan aqlli foydalanish. Bu omillarning uyg‘unligi yosh tadbirkorlarning moslashuvchanligi, raqobatbardoshligi hamda biznesning barqaror rivojlanishini mustahkamlaydi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, yoshlar tadbirkorligini boshqarish tadbirkorlik nazariyalarining tarixiy rivojlanishiga tayanadi. Metodologik jihatdan esa u tizimli, jarayoniy hamda vaziyatga mos boshqaruv yondashuvlarining uyg‘unligini talab etadi.

Boshqaruvning innovatsion, moslashuvchan, raqamli texnologiyalarga asoslangan hamda inson kapitaliga e’tibor qaratuvchi tamoyillari yosh tadbirkorlarning raqobatbardoshligini oshirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ham yoshlar tadbirkorligi uchun samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish nafaqat innovatsion iqtisodiyot shakllanishiga, balki aholi farovonligini oshirish hamda mamlakatning umumiy raqobatbardoshligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Shu tufayli bu soha zamonaviy ilm-fanda dolzarb tadqiqot yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shumpeter Y. Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. – M.: Progress, 1982. – 455 s.
2. Druker P. F. Biznes va innovatsiyalar / tarj. – M.: Vilyams, 2007. – 432 s.
3. Busygin A. V. Predprinimatelstvo: uchebnik. – M.: Delo, 2003. – 640 s.
4. Vixanskiy O. S., Naumov A. I. Menejment: uchebnik. – M.: Ekonomist, 2006. – 670 s.
5. Abdurahmonov Q. X. Mehnat iqtisodiyoti: nazariya va amaliyot. – T.: “O‘qituvchi”, 2019. – 592 b.
6. O‘lmasov A., Vahobov A. Iqtisodiyot nazariyasi: darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2014. – 480 b.
7. Shodmonov Sh. Sh., G‘afurov U. V. Iqtisodiyot nazariyasi: darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2010. – 728 b.